

MAGÁNJOGI KODIFIKÁCIÓ KULTÚRTÖRTÉNETI TÜKÖRBEN*

Vékás Lajos

az MTA rendes tagja, professor emeritus,
Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar
vekas@ajk.elte.hu

I. Bevezetés

Az Országgyűlés – másfél évtizedes szakértői előkészítő munka után – 2013. február 11-i ülésnapján megalkotta a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvényt (Vékás, 2013). Az elfogadott új kódex az első olyan magánjogi törvénykönyv Magyarországon, amelyet demokratikus körülmények között alkottak meg, és amely hatályba is fog lépni. A hatálybalépés törvény által kitűzött időpontja 2014. március 15.

A kormány egy új kódex szükségességét felismerve 1998-ban rendelte el egy új polgári törvénykönyv előkészítését; szakértői bizottságokat hozott létre, és a felülvizsgálat „célját egy korszerű, a nemzetközi gyakorlatnak és elvárásoknak megfelelő polgári törvénykönyv megalkotásában határozta meg; olyan kódex létrehozásában, amely a gazdaság alkotmányaként a civilisztika alaptörvénye lesz”. A kormányhatározattól a kódex elfogadásáig eltelt idő kétségtelenül jelentős hosszának helyes megítéléséhez figyelembe kell venni a törvénykönyvben szabályozott életviszonyok

széles körét, a szabályozás összetett, szakmai vitákat kiváltó jellegét és néhány kérdés politikai érzékenységet. A polgári törvénykönyvek szabályozási köre hagyományosan átfogja a személy, a család, a tulajdon, a magánjogi szerződés, a kártérítési felelősség, az öröklés viszonyait – hogy csak említészerűen utaljunk a legfontosabb intézményekre. A kodifikáció szakmai bonyolultsága mindenekelőtt a kódex rendszerképző jellegéből adódik. A koncepcionális előkészítés során emellett komoly szakmai viták alakultak ki tartalmi kérdésekkel kapcsolatos eltérő felfogások ütközése miatt is. Külön nehézséget jelent manapság egy magánjogi kódex megalkotásánál az Európai Unió törvényhozása, amely – például a fogyasztóvédelmi szerződési jogban vagy a társasági jogban – a tagállamok jogrendszerébe kötelezően átveendő szabályokat ír elő (Vékás, 2001; Vékás 2008). Politikai, sőt ideológiai nézetek elsősorban a család fogalmi határainak megvonása körül, főként a házasságkötés nélkül élettársi viszonyban tartósan együttélő személyek jogainak és kötelezettségeinek elismerése kapcsán kerültek szembe egymással. Politikai tartalmat kapott ezen kívül a véleménynyilvánítás szabadsága és a személyiségvédelem kollíziójának néhány kérdése is. Nemzetközi összehasonlításban

* Az MTA Gazdaság- és Jogtudományok osztálya 2013. május 17-én tartott tudományos ülésén elhangzott előadás szerkesztett változata.

ugyanakkor nem tekinthető hosszúnak a törvénykönyv megalkotására szánt idő. Európa egyik nagy hagyományú jogállama, Hollandia új magánjogi kódexe (*Burgerlijk Wetboek*, 1992) közel fél évszázad alatt készült el.

Tanulságos egy pillantást vetnünk a most lezárult kodifikáció előtörténetére is (Vékás, 2013). Polgári átalakulásunk történelmi kacsaringóit szemléletesen tükrözi ugyanis a magyar polgári törvénykönyv megalkotásának viszontagságos története. A polgári társadalmi rend megteremtésének hajnalán, az 1848-as áprilisi törvények között a XV. törvénycikk rendelte el először „az ősiség teljes és tökéletes eltörlésének alapján polgári törvénykönyv” elkészítését, és „ezen törvénykönyv javaslatának a legközelebbi országgyűlés elibe” terjesztését. A forradalom eseményei és a szabadságharc bukása megakadályozta e nemes terv megvalósítását, pedig a szakmai kompetenciát a kodifikációs munkálatok vezetésével megbízott *Szalay László* személye (1836-tól az MTA tagja) garantálta volna. A kiegyezés után megindult kodifikációs munkálatok alapos jogösszehasonlító tudományos munkára épültek, és már az 1871 és 1892 között készült résztervezetek is kiemelkedő szellemi teljesítményt jelentettek. Kitűnő gyakorlati jogászok mellett Akadémiánk jogász tagjai játszottak vezető szerepet megalkotásukban: *Hoffmann Pál* (Általános rész, 1871), *Apáthy István* (Kötelmi jog, 1882), *Grosschmid Béni* (Házassági jog, 1891). Az igazságügy-miniszter által 1895. október 16-án kiküldött állandó bizottság kapta a feladatot, hogy készítse el „a magánjog körébe vágó és hazánkban érvényben levő törvényeknek, törvényes szokásoknak, a már meglévő törvénytervezeteknek, a judikatúra és irodalom termékeinek, valamint az idegen művelt államok jogfejlődésének figyelembevételével és felhasználásá-

val, a polgári törvénykönyvnek egységes és rendszeres tervezetét.” 1900 és 1928 között több átfogó kódextervezet született. Ezek megalkotásában is több akadémikus vett részt, így *Szászy-Schwarz Gusztáv*, *Nagy Ferenc*, *Szladits Károly*, *Kolosváry Bálint* és *Szászy Béla*. Előbb az I. világháború és a forradalmak akadályozták meg a törvénykönyv elfogadását, és jórészt politikai okok állták útját az 1928-ban elkészült Magánjogi Törvénykönyv Javaslat törvénnyé válásának is. Ez utóbbi szakmai színvonalát is általános elismeréssel illették, számos megoldását a bírói gyakorlat szokásjogi úton alkalmazta is, de nem akarták, hogy egy polgári törvénykönyv megbontsa a Trianoni Békeszerződés folytán más államokhoz került egykori országrészekkel még részben meglévő magánjogi jogegységet.

A ma hatályos kódex, az 1959. évi IV. törvény egy olyan korban – 1953 és 1959 között – fogant és született meg, amelyben az uralgó diktatórikus politikai hatalom és a lezajlott államosítások szinte teljesen likvidálták a magánjogi vagyoni forgalom és az emberi személyiség kibontakozásának természetes társadalmi feltételeit, köztük a magántulajdont. Az adott gazdasági-társadalmi és politikai körülmények közepette különösen értékelnünk kell a kódex létrejöttét. A szakmailag nívós törvénykönyv megalkotásában vezető szerepet játszottak a háború előtti híres Szladits-iskola tagjai: *Világgy Miklós* és *Eörsi Gyula* budapesti professzorok, akadémikusok, továbbá *Kemenes Béla* szegedi egyetemi tanár. A kiemelkedő szakmai színvonalnak volt köszönhető, hogy az 1959-es magyar törvénykönyv évtizedekkel élte túl az 1980-as évek második felében megkezdődő és a rendszerváltásban kiteljesedő mélyreható gazdasági és társadalmi átalakulást. A korszak kódexei közül a magyar törvény mellett egyedül az

1964-ben született lengyel törvénykönyv mutathat fel ilyen sikert. Érthető mégis, hogy ezeket a változásokat, amelyek eredményeként Magyarországon ismét magántulajdonon alapuló piacgazdaság jött létre, a törvényhozónak gyakori módosításokkal kellett követnie. A polgári jognak az áruviszony elvont kategóriájára szabott és ezért absztrakt normái – közismerten – lényeges gazdasági és társadalmi változások túlélésére is képesek. Azt, hogy az 1959-es kódex alkotói mennyire kiváló szakemberek, a magánjogot mélyen értő tudósok voltak, méltó módon szimbolizálja az a tény, hogy a több mint másfélszáz kisebb-nagyobb módosításnak több mint négyötöde a rendszerváltozás utáni időszakra esik. A gazdaságban és a társadalomban lejátszódott folyamatok olyan méretű és horderejű változásokat eredményeztek a magánjogi viszonyok területén, hogy azok jogi rendezése átfogó reformot igényelt, és egy új polgári törvénykönyv megalkotását tette szükségessé.

II. A magánjogi kodifikáció jellegzetes vonásai és értéke

A magánjog mai értelemben vett kodifikációja a 19. század nagy törvénykönyveivel vette kezdetét. A felvilágosodás szellemében fogant két kódex: 1804-ben a Code civil (Code Napoléon), 1811-ben az osztrák Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch (ABGB) indította a sort, 1896-ban a német törvény (BGB) csatlakozott hozzájuk. Mintájukat alapul véve készültek azután Európában, Latin-Amerikában és Ázsiában a század, majd a 20. század törvénykönyvei (Hamza, 2009). Részletekbe menő történeti szemle nélkül is megállapíthatjuk a magánjogi kodifikáció *legfontosabb jellegzetes vonásait* és mai értékét.

1. A kódexek egyik bevallott célja a normaanyag értékelő *felülvizsgálata, megújítása,*

a megváltozott életviszonyokhoz igazítása és hosszabb időtartamra történő *rögzítése*. A kodifikáció ebben az értelemben nem a jog sajátossága. Hasonló értékelő tevékenység és annak rögzítése időről-időre végbemegy az emberi együttélést szabályozó egyéb normák világában is. Ez az értékelési folyamat *kánonok* kialakulásában és alkalmanként kódexben történő rögzítésében csúcsondik ki. A kánon szó antik jelentése: „kötelező erejű és rögzített” szabály. A kánon kifejezést az ókorban csak a társadalmi együttélést és közösségi cselekvést szabályozó fundamentális jelentőségű normákra alkalmazták (Assmann, 1999). Manapság egyes szakmák vagy hivatásrendek etikai kódexéről is beszélünk.

Kevésbé kötöttek és korlátozottabb hatókörrel rendelkeznek, mégis hasonló értelemben foghatók fel az emberi szellemi termékeket értékelő kánonok. Az *irodalmi kánonok* például „valamely közösségben irányadónak tekintett alkotások és értelmezések összességét” jelentik (Szegedy-Maszák, 1998). Az irodalmi kánon megállapítja egy adott közösség irodalmi alkotásokra vonatkozó aktuális értékrendjét és értelmezését; gyakran irodalomtörténeti összefoglaló munkákban rögzített formában is megjelenik, adott esetben az iskolai kötelező tananyagot is kijelöli, vagy legalábbis döntően befolyásolja. Ugyanez az értékelő normaképzés *művészeti alkotásokkal* kapcsolatban is megtörténik. Ez utóbbira költői ihletésű, beszédes példát olvashatunk Dante *Isteni Színjátékában*, amelynek részleteit Babits Mihály fordításában idézzük. A Purgatórium Tizedik énekében (Purg. X. 28–93.) a költő és lelki kísérője a tisztítóűz előszobájából a valódi purgatóriumba lépnek. Vergilius a hárommbernnyi magasságú fehér márvány sziklafalba vésett, Isten alkotta dombozművekre hívja fel Dante figyelmét; azok

szépsége és drámai hatása mellett „nemcsak Poliklét, de a Természet (is) szégyenben maradna”. A három reliefen az alázat márványképei láthatók; egy-egy történetet (*storia*) beszélnek el erről az emberi erényről, szembeállítva a gőgnek a teraszon megjelenített példáival (Lansing, 2012). Az első kép – talán Giotto Capella degli Scrovegni-beli freskórészletéből véve a mintát – az egész reneszánsz festészet egyik legkedveltebb témáját, az anglyai üdvözlét Lukács evangéliumában (I. Rész, 28–38.) leírt jelenetét ábrázolja „annyi édes bájjal, hogy nem is néznéd néma körmeknek”. A második képi történet Dávidot jeleníti meg a Sámuel II. Könyvében (VI. Rész, 14–23.) szereplő jelenetben, amint „a Zsoltáros föltürközve táncol” a frigszekrény előtt, alázatosan, „s több volt királynál, s kevesebb, e táncsal”. S végül a mozgalmas harmadik kép és történet főszereplője a csapatai élén éppen csatába induló Traianus császár. „Büszke ménje előtt egy özvegy állt; [...] arcán mély fájdalom, s szemében könnyek fénye”; védelmet kér a császártól meggyilkolt fia ügyében. Traianus előbb a háború utánra akarja halasztani az igazságtévest az özvegy panaszáról, de kis vonakodás után megváltoztatja döntését, mert nem mehet addig a harcba, „míg lelken adósság súlya van; itt tart a Könyör törvénye”. Dante mindhárom reliefen a cselekményt, a történetet s a szereplőket „látható beszédének”, dialógusának érzékletes képi megjelenítését emeli ki. Az örömhírt hozó Gábel arkangyal „Ave!” – látszott mondani néma szájjal”, ...s Mária „mozdulata rávallott e szavakra: ‘Ecce ancilla Dei’ – s oly találón, mint viasznyomás valamely alakra”. A frigládát „kísérők hét kórusra oszolnak; s ott két érzékem küzködött” – mondja Dante; „az egyik szólt: ‘Nem!’ – a másik: ‘De igen, dalolnak!’ S a tömjénfüstöt is, mely föltürem-

lik köröskörül, sok jól utánzott ráncsal, az orr tagadja, s a szemek igenlik”. Traianus jelenete az alázatról és az igazságtételről pedig a maga egészében egy antik görög tragédiába illő drámai párbeszéd az özvegy és a császár között, akik előbb csak „szólni látszanak”, hogy aztán tényleg beszéljenek. A három relief megszólaltatásával Dante – a keresztény művészetben évszázadokon át kizárólagosan elfogadott statikus és merev ikonfestészet helyett – saját korának történetet elbeszélő, eseményt megjelenítő, jelenetet festő és egyben drámai hatású zakrális képzőművészetét kodifikálja, méghozzá márványkőbe vésvé az új kánont (Nagel, 2009).

Mutatis mutandis ugyanezt a célt szolgálja a jogi kodifikáció, mindenekelőtt a magánjogi kódexalkotás is: korszakváltást jelez, az életviszonyok megváltozására reagál, és hosszabb időre rögzíti az új korszak új normarendszerét.

2. Ezzel már jeleztük a magánjogi törvénykönyvek másik fontos attribútumát: a *rendszeralkotás* igényét. Rainer Maria Rilke így írt feleségének szóló levelében az 1907-es párizsi Őszi Szalon retrospektív Cézanne-kiállításán látott *Madame Cézanne vörös karosszékben* című portréről: „Mintha minden egyes részlet ismerné az összes többit”. Egy kódex sikerének is egyik fő feltétele, hogy minden normatétel – tartalmilag, fogalmilag és terminológiájában – összhangban legyen a törvénykönyv többi rendelkezésével. Az új Polgári Törvénykönyvben több mint 15 000 normatétel harmóniáját kellett biztosítani. E követelmény megvalósításából adódó nehézségek illusztrálására itt mindössze egyetlen példát említünk: a „dolog” definíálásának következményeit a kódex szabályozási rendszerének számos helyén (Menyhárd, 2007). A „dolog”, a tulajdonjog tárgya fogalmának

mikénti meghatározásától függ a birtok fogalma, a birtokvédelem funkcióképessége, a birtokátruházás és a tulajdonátruházás rendje, és e döntéssel összhangban kell koncipiálni például a szavatosságot és az engedményezést is. A német BGB és kiindulásképpen a svájci ZGB csak a birtokba vehető testi tárgyakat tekinti dolognak, és hagyományosan ez a felfogása a magyar magánjognak, így az új Polgári Törvénykönyvnek is. Ezzel szemben az angolszász magánjogok a tulajdonjog fogalmát a szűkebb értelemben vett dolgokon, azaz a birtokba vehető testi tárgyakon (ingókon és ingatlanokon) kívül kiterjesztik a vagyoneértékű forgalomképes jogokra, az átruházható szerződési pozíciókra és a követelésekre is. Hasonló eredményre jut a francia és az osztrák magánjog is, amelyek szintén tágabb dologfogalommal operálnak. További kérdés, hogy ha egy kódex (történetesen az új magyar Polgári Törvénykönyv) a szűkebb értelemben vett dologfogalomra építi a tulajdonjog fogalmát, és ennek megfelelően szétválasztja a tulajdonjog és az egyéb jogok átruházásának rendjét, az ún. idegen dologbeli jogokat (például a haszonélvezetet és a zálogjogot) kiterjesztheti-e jogokra és követelésekre is. Végző soron a dologfogalom meghatározásától függ a dologi és kötelmi jog külön kategóriaként történő kezelésének értelme is. Ha a törvénykönyv a tulajdonjogot a szűkebb értelemben felfogott dolgokra korlátozza, a kötelmi és dologi jogviszonyok közötti megkülönböztetés – legalább viszonylagos – értelmet nyer, széles dologfogalom mellett erről sem beszélhetünk.

A sikeres rendszeralkotás előnyeként említhetjük, hogy a kellően absztrahált és egymással harmonizáló normák sokkal inkább alkalmasak az életviszonyok gyors változásának követésére, mint az egymást sebesen

kergető és a részletekben elvesző eseti jogszabályok áttekinthetetlen tömege. A kódex az általános és különös szabályok összehangolt rendjével, utaló normák alkalmazásával rövidítésekre ad lehetőséget, és ezzel csökkenti a szabályok számát. A *jogbiztonság* követelményét is hatékonyabban szolgálja egy színvonalasan megalkotott törvénykönyv, mint a törvényhozó napi buzgalma és a jogszabályok követhetetlen áradata. Egy kódex szilárdabb kereteket biztosít a bíróságok jogfejlesztő tevékenységéhez, az írott szabályok elkerülhetetlen hézagait kitöltő szerepéhez. A 19. században alkotott klasszikus magánjogi törvénykönyvek utóélete azt bizonyítja, hogy az életviszonyok változása miatt szükséges korrekciókhoz amúgy sem kell mindig és feltétlenül törvényhozói beavatkozás, a judikatúra képes a megfelelő átértelmezésre. Törvényhozásra csak valódi társadalmi, etikai, világnézeti változások miatt kell, hogy sor kerüljön. Világszerte ilyen nagy horderejű kihívások elé állította például a családjogot a 20. század második felében végbement változások sora (Vékás, 2001). A volt szocialista országokban pedig a magántulajdonjog elismerése és a piacgazdaság követelményei tették szükségessé a törvényhozói beavatkozást, adott esetben a magánjogi kodifikációt.

III. A magánjogi kodifikáció hatása a társadalmi viszonyokra

A jogalkotásnak a társadalmi viszonyokra gyakorolt hatását – különösen a politikusok – szeretik eltúlozni. Indokolt az óvatosság a magánjogi kodifikáció társadalmi következményeinek megítélésénél is. Erre tanítanak a történelem tanulságos példái.

1. *Kemény Zsigmond Forradalom után* (1850) című tanulmányában egyetértéssel idézi *Jeremy Bentham* véleményét, aki szerint

„a legnagyobb közjogi változások, a legáltalánosabb forradalmak az osztály és a szukceszzió kérdéséből támadnak. Hosszabb időt véve mértékül, a magánjog rendezése határozza el, hogy egy állam minő alkotmánnyal bírjon, s hogy az arisztokrácia, demokrácia vagy szocializmus és a mindent felosztató elméletek vegyék át a közügyek vezénylését” (Kemény, 1982). Ez a megállapítás igaz, de itt a „magánjog rendezése” alatt nem a jogalanyok horizontális viszonyait rendező magánjogi szabályokat: a *magánjogi kodifikáció* tulajdonképpen tárgyát, hanem a társadalmi berendezkedés alapját jelentő tulajdoni viszonyok mikénti rendezését értjük. A tulajdoni berendezkedés jogi alapjait ugyanis sohasem magánjogi szabályok, hanem *közjogi törvények* fektetik le. Így volt ez a Kemény szeme előtt lebegő 1848-as áprilisi törvényekben is. A polgári társadalom alapjainak lerakásához, nem utolsósorban a *Széchenyi István* által is követelt üzletszerű hitelélet megindulásához és hatékony hitelbiztosítéki jog megteremtéséhez feudális kötöttségektől mentes, árujellegű, forgalomképes földtulajdon létrehozására volt szükség. Mindezek érdekében elsőként közjogi természetű törvényeket kellett alkotni. Az 1848. évi IX. törvénycikk az úrbéri szolgáltatások eltörléséről, azaz a jobbágyfelszabadításról és az örökvátság (kártalanítás) kilátásba helyezéséről rendelkezett, a XV. törvénycikk pedig az ősiséget törölte el. S mint említettük, ez utóbbi törvény rendelte el külön polgári törvénykönyv megalkotását is.

Közjogi és magánjogi szabályozás társadalmi hatását vizsgálva hasonló következtetésre juthatunk a közelmúlt történelmének példái alapján is. Sem a 20. század közepén alkotott, tömeges államosítást jelentő drasztikus törvények, sem az ellenkező irányban ható 1990 utáni privatizációs törvények nem

tartoznak a magánjoghoz, és így nem képezik a magánjogi kodifikáció tárgyát sem. Ezek mind közjogi törvények. Az előbbiek egyenesen a magánjog létalapját: a magántulajdont szüntették meg, az utóbbiak pedig – jólrosszul – azt állították vissza.

A társadalmi berendezkedés alapjait is érintő hatása lehet a *törvényes öröklés* magánjogi szabályozásának, adott esetben az erre vonatkozó magánjogi kodifikációnak. Ilyen következménye volt a 19. század elején alkotott klasszikus törvénykönyveknek, amelyek eltörölték az elsőszülött gyermek privilegizált törvényes öröklési státusát, és ezzel közvetlenül járultak hozzá a nagybirtokok lebontásához. Jogos büszkeséggel írta Napóleon bátyjának, Josephnek, a nápolyi királynak (1806–1808) a következőket: „Vezesd be Nápolyban a *Code civilt*, és ami nem szít hozzád (tudniillik a nagybirtok), rövid pár év alatt bomlásnak indul. Ez jó a *Code civilben*, [...] ez fogantatá velem a kódexet. S ezért mondta egy angol diplomata: a franciák megpuhultak örökösödési rendszerük miatt” (idézi: Grosschmid, 1901). Az örökösödési rend természetesen csak közvetett módon érinti a társadalom alapjait, hiszen örökölni a magántulajdonban tartható vagyontárgyakat lehet. A tulajdoni berendezkedés megteremtése pedig – amint az imént röviden kifejtettük – közjogi normák feladata.

2. A magánjogi törvénykönyvalkotás és kodifikáció előbbiekben körülhatárolt társadalmi szerepének illusztrálására a „jogképesség” fogalmának megalkotását és alkalmazását hozzuk fel példaként. A jogképesség elvont kategóriája alapvető előfeltétele a magánjogi szabályozásnak. A polgári magántulajdonra épülő társadalmak a tulajdonosi minőség lehetőségét fejezik ki absztrakt formában ezzel a kategóriával. Az 1811-es osztrák

kódex a felvilágosodás fogalomkészletével ezt a következőképpen fogalmazza meg: „Mind-en embernek veleszületett jogai vannak, amelyek már a józan észből is következnek, és ezért minden ember személynek tekintendő”. A 20. század magánjogtudománya erre a kategóriára építve dolgozta ki a személyiség magánjogi védelmét. A magyar kódextervezetek közül már az 1915-ös ún. Bizottsági tervezet kimondta a következőket: „Mindenkinek joga van ahhoz, hogy törvény és mások jogainak korlátai között személyiségét szabadon érvényesíthesse, és hogy őt abban senki ne gátolja.”

3. A magánjogi kodifikáció fontos szerepet játszhat államok, államszövetségek egységének megteremtésében, megszilárdításában.

a) A 19. században közjogilag már egységes *nemzetállamok*: Franciaország, Olaszország, Németország valódi belső homogenitásának megteremtéséhez elengedhetetlen volt a partikulás magánjogi rendszerek megszüntetése. Ennek leghatékonyabb eszköze a magánjogi kodifikáció volt. Ezt a szerepet tulajdoníthatjuk a *Code civilnek*, az első olasz *Codice civilenek* (1865) és a német *BGB*-nek egyaránt. Ezeknek a kódexeknek a létrejöttében egyik fő mozgató tényező volt a nemzetállami egység megteremtése. Hasonló szerepet játszott az *állami egység* megteremtésében a közös magánjogi törvénykönyv a nemzeti alapon szerveződött államokban is: a kantonális berendezkedésű Svájcban (1883, 1911) vagy a viszonylagos önállósággal rendelkező részállamokat egyesítő Habsburg Birodalomban is.

b) A *Habsburg birodalmi jogegységítésnek* külön említést érdemlő fejezete az osztrák magánjogi törvénykönyv (ABGB) és Magyarország viszonya (Vékás, 2011). Ez a kapcsolat szerencsétlen csillagzat alatt kezdődött:

a Bach-korszakban császári pátens vezette be Magyarországon 1853. május 1-i (Erdélyben szeptember 1-i) hatállyal az 1811-ben alkotott osztrák polgári törvénykönyvet. Ez a törvénykönyv korszerű magánjogot kodifikált. Ha nem is tekinthető annyira sikerültnek, mint kortársa, a polgári forradalom lendületében 1804-ben született francia Code civil, mindenképpen sokkal alkalmasabb jogi keretet biztosíthatott volna a hazai polgári átalakuláshoz, mint az akkori magyar jog. Az oktrojált hatályba léptetés azonban rányomta bélyegét az osztrák kódex magyarországi sorsára. A szabadságharc megtorlásának jajszavai közepette a magyarok a kódexre is úgy tekintettek, mint az idegen hatalom erőszakának egyik eszközére. Várták az alkalmat, hogy lerázzák magukról a kényszerrel bevezetett idegen törvényt, és visszatérjenek saját, évszázadok alatt szervesen fejlődött, bár a kezdődő polgári kor igényeinek kielégítésére elégtelen magánjogukhoz. Az 1859-es Solferino melletti súlyos vereség után meggyengült császári hatalom egyezsége kényszerült Magyarországgal. Az 1861-ben kibocsátott Októberi Diploma jelentette az első lépést a kiegyezéshez. Egyidejűleg rendelkezett a császár arról is, hogy „a magyar nemzet jogfelfogásának megfelelő alapon működő ideiglenes igazságszolgáltatási rendszert kell létrehozni”. Ennek érdekében gróf *Apponyi Györgynek*, az 1860-ban visszaállított Curia elnökének vezetésével nagy létszámú bizottságot küldött ki. Az így megalakult Országbírói Értekezleten a Curia és a Hétszemélyes Tábla bíráin kívül egyetemi tanárok, politikusok és ügyvédek vettek részt. A konferencia 1861. január 22. és március 4. között ülésezett, és arról kellett döntenie, hogy miként állíttassék helyre, illetve egészíttessék ki a régi magyar jog. Noha az Országbírói Értekezlet által kiküldött előkészítő szakértői

albizottság az osztrák törvénykönyv ideiglenes hatályban tartására tett javaslatot, az értekezleten részt vevők többsége visszaállította hatályába a régi magyar magánjogot, és – néhány kivétellel – hatályon kívül helyezte az osztrák kódex szabályait a kapcsolódó törvények többségével együtt. Ez a döntés nem vonatkozott Erdélyre, ahol az osztrák törvénykönyv hatályban maradt. Az Országbírói Értekezleten elfogadott Ideiglenes Törvénykezési Szabályok a polgári törvénykönyv megalkotásáig maradtak volna hatályban. Az ideiglenes rendelkezések kibocsátásához az Országgyűlés mindkét háza hozzájárult, de – azok ideiglenességét hangsúlyozandó – formális parlamenti elfogadásra nem került sor. A császár hozzájárulása után a Curia 1861. június 23-i ülésén kihirdették az ily módon megalkotott rendelkezéseket, azokat közzétették a hivatalos lapban, és írásban közölték a bíróságokkal. Az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok 1861. július 23-án léptek életbe, és többségük – ráczfolva az ideiglenesség fennmaradott szándékára – kerekén száz évig, 1960. május elsejéig hatályban volt. Mégis, 1861-ben a régi magyar magánjog hatályát csak elvben állították teljesen vissza. Fontos császári pátenseket, például az 1852-es ösiségi pátens egyes részeit, továbbá bizonyos ausztriai törvényi szabályokat, mint például a szellemi tulajdon védelmét szolgáló rendelkezéseket fenntartották hatályukban. A legjelentősebb és egyben a legmaradandóbb hatású hatályában fenntartott osztrák jogszabály az 1855. december 15-én kibocsátott telekkönyvi rendtartás volt. Az osztrák telekkönyvi rendszer a maga alapvető elveivel (közhitelenség, konstitutívitás stb.) lényegét tekintve 1973-ig változatlanul érvényesült, sőt fő vonalaiban máig él Magyarországon. A telekkönyvi rendtartás szabályaival együtt hatály-

ban maradtak magának az osztrák törvénykönyvnek azon rendelkezései is, amelyek összefüggtek a rendtartással, és a bejegyzett ingatlan tulajdonjogának telekkönyvi elidegenítését, illetve megszerzését érintették. Ráadásul az osztrák magánjogi kódex befolyása még évtizedeken át távolról sem korlátozódott az ingatlanok dologi jogára (Szladits, 1941). A bíróságok – tartalmilag – rendszeresen alkalmazták az osztrák törvénykönyv rendelkezéseit ingók dologi jogi problémáinak megoldásához és kötelmi jogi kérdéseknél is. Új kommentárok is megjelentek a maga egészében már évek óta hatályban nem lévő törvénykönyvhöz, és az még a két világháború között is az egyetemi jogi oktatás részét képezte.

c) Az imént tárgyaltakhoz hasonló gyökerű, de ellenkező előjelű jelenség: a független állami létet megszilárdító magánjogi kodifikáció tanúi voltunk a *Szovjetunió felbomlása*kor. Az önállóságukat ismét elnyert államok függetlenségüket saját magánjogi kódex megalkotásával is meg kívánták erősíteni. Ezért siettek a 20–21. század fordulóján magánjogi kódexet alkotni a függetlenné vált egykori tagköztársaságok, különösen a balti államok. Észtország és Litvánia új magánjogi törvénykönyvet alkotott, Lettország a szovjet megszállás előtti kódexét újította fel, és léptette ismét hatályba.

d) Az *Európai Unió* szintén elindult az egységes magánjog megteremtésének útján. Az Unió szervei – irányelvekkel és rendeletekkel – egyelőre csak a magánjog egyes részterületein (szellemi alkotások joga, védjegyjog, társasági jog, fogyasztóvédelmi szerződési jog) harmonizálják a tagállamok jogát; határozott törekvésük viszont a szélesebb körben megvalósítandó jogegységesítés, mindenekelőtt a szerződési jogban. E célkitűzés megvalósítása

érdekében nemzetközi tudóscsoportok alapozó tervezeteket is készítettek: Principle of European Contract Law, Draft Common Frame of Reference, és elkészült egy uniós rendelettervezet (CESL) is. Az Európai Unió egységes magánjogának megvalósítása mindezekkel együtt ma még csak nagyon távlati lehetőségként kezelhető.

IV. Rezümé

A magánjogi kodifikáció római jogi gyökerekre is visszanyúló, az európai kontinensen a 19. században kialakult jogalkotási módszer, amely a horizontális életviszonyokat szabályozó normák átfogó, egységes rendszerének megalkotását tűzi ki célul. A magánjogi jogalkotásnak ez a módszere az európai minták alapján elterjedt más földrészeken is, elsősorban Latin-Amerikában. Ezzel szemben az angol magánjog és nyomában az Amerikai Egyesült Államok, Kanada (Québec kivételével), Ausztrália és az egykori ázsiai és afrikai angol gyarmatok magánjogai hagyományosan nem élnek a kódexalkotás eszközével, sőt jelentős részben nem is törvényalkotta, hanem bírói precedensekben megjelenő jogot alkotnak. Nem kodifikáltak a skandináv magán-

jogok sem. Magyarország 1848 óta a magánjog kodifikációjára törekedett, de erre – politikai akadályok miatt – a magántulajdonra támaszkodó piacgazdaság feltételei között csak 2013-ban kerülhetett sor. A magánjogi kodifikáció csak kivételes történelmi korokban, rendszerint társadalmi forradalmak idején érinti a tulajdoni berendezkedés alapjait, és akkor is csak korlátozott mértékben és közvetett módon, például az öröklési rend meghatározásával befolyásolja az alapstruktúrákat. Annál jelentősebb a magánjog és a magánjogi kodifikáció szerepe a polgári társadalom hétköznapjaiban: lefekteti, és rendszerbe foglalva megszilárdítja a jogalanyok (az emberek és szervezeteik) egymás közötti, rendkívül szerteágazó személyi és vagyoni kapcsolatainak jogi normáit, és e körben jelentősen hozzájárul a jogbiztonsághoz. Az itt vázolt összefüggérendszerben lehet és kell értékelni az új magyar Polgári Törvénykönyv megalkotásának jelentőségét és várható társadalmi hatását.

Kulcsszavak: *magánjogi kodifikáció, kódex, polgári törvénykönyv, kánon, Code civil, német BGB, osztrák ABGB*

IRODALOM

Assmann, Jan (1999): A kánon – a fogalom tisztázása.

In: Assmann, Jan: *A kulturális emlékezet*. Atlantisz, Budapest

Grosschmid Béni (1901): *Magánjogi tanulmányok*.

Politzer Zsigmond és Fia, Budapest

Hamza Gábor (2009): Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition. Eötvös Univ. Verlag, Budapest

Kemény Zsigmond (1982): Forradalom után. In: Kemény Zsigmond: *Válogatott a történelemre*. Szépirodalmi, Budapest

Lansing, Richard (szerk.) (2010): *The Dante Encyclopedia*. Garland Publishing, New York

Menyhárd Attila (2007): *Dologi jog*. Osiris, Budapest

Nagel, Ivan (2009): *Gemälde und Drama – Giotto Masaccio Leonardo*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main

Schmidt, Karsten (1985): *Die Zukunft der Kodifikationsidee: Rechtsprechung, Wissenschaft und Gesetzgebung vor den Gesetzeswerken des geltenden Rechts*. C. F. Müller Verlag, Heidelberg

Szegedy-Maszák Mihály (1998): *Irodalmi kánonok*. Csokonai, Debrecen

Szladits Károly (1941): *A magyar magánjog I*. Grill Károly, Budapest

Vékás Lajos (2001): *Az új Polgári Törvénykönyv elméleti előkérdései*. HVG-ORAC, Budapest

Vékás Lajos (2008): *Paverga. Dolgozatok az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*. HVG-ORAC, Budapest

Vékás Lajos (2011): Az osztrák Polgári Törvénykönyv hatása a magyar magánjog fejlődésére, in: Rác Lajos (szerk.): *A német-osztrák jogterület klasszikus magánjogi kodifikációi*. Martin Opitz Kiadó, Budapest

Vékás Lajos (szerk.) (2013): *A Polgári Törvénykönyv magyarizációkkal*. Complex Kiadó, Budapest

Wieacker, Franz (1954): Aufstieg, Blüte und Krisis der Kodifikationsidee. In: *Festschrift Boehmer*. Roerscheid Verlag, Bonn

Wieacker, Franz (1974): Der Kampf des 19. Jahrhunderts um die Nationalgesetzbücher. In: uő: *Industriegesellschaft und Privatrechtsordnung*. Fischer Athenäum Verlag, Frankfurt am Main

